Türk Kızılayı'nın (Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti) Savaş Esirlerine Kitap ve Kütüphane Hizmetleri (1912-1922)

Hakan ANAMERİÇ*

ÖZ

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, *Mecrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyeye İmdad ve Muâvenet Cemiyeti*[1] adıyla Dr. Abdullah Bey ve Ömer Paşa öncülüğünde 11 Haziran 1868'de kurulmuş, sonradan bilinen adını almıştır. Ancak, Sırbistan-Karadağ (Hersek İsyanı, 1875-1877), 93 Harbi (Osmanlı-Rus Savaşı, 1877-1878) ve Teselya (Osmanlı-Yunan Savaşı, 1897) Savaşlarında kuruluş amacına hizmet edecek kadar etkinlik gösterememiştir. Hilal-i Ahmer Cemiyeti (HAC), nizamnamesinde belirtilen yardım faaliyetlerine tam anlamıyla Trablusgarp (1911-1912) ve I. ve II. Balkan savaşları (1912-1913) ile birlikte başlamıştır. Bu dönemde hem askerlere hem de sivil halka, başta temel sağlık hizmetleri olmak üzere, barınma ve beslenme gibi gereksinimlerinin karşılanmasında önemli görevler üstlenmiştir. OHAC, 1863'te kurulan Kızılhaç ile birlikte, savaş, doğal afet ve hastalık gibi durumlarda asker ve sivillere insani yardım faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda, dünyanın en eski sosyal yardım kuruluşlarından biri olma özelliği de taşımaktadır. Sosyal yardım kapsamında asker ve felaketlerden etkilenmiş sivil halkın yanı sıra özellikle savaşlarda esir düşen askerler de ele alınmıştır. Savaş esirleri de tutuldukları yerlerde bu tür yardımlardan faydalanma hakkına sahip olmuşlardır. Bu bağlamda çalışmada Balkan savaşları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sırasında OHAC'ın hem yaralı ve hasta hem de esir askerlerin yapmış oldukları kitap taleplerinin karşılanması, savaş sırasında halk eğitiminin ve temel eğitimin sürdürülmesi için yapmış olduğu kitap kampanyaları ve eğitici yayın taleplerinin karşılanması konusundaki faaliyetleri Türkiye Kızılay Derneği Arşivi'nden (TKDA) alınan belgeler ile birlikte ele alınarak örneklerle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Kızılay, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve kütüphane hizmeti, savaş esirleri, hasta ve esirlere kütüphane hizmeti.

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi DTCF öğretim üyesi, ANKARA, e-posta: hakananameric@gmail.com

1 Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım ve Destek Cemiyeti.

Erdem
20
58
2010

ABSTRACT

Book and Library Services of the Turkish (Ottoman) Red Crescent Society for War Prisoners (1912-1922)

The Red Crescent Association (*Mecrûhîn ve Marzâ-yi Askeriyeye İmdad ve Muâvenet Cemiyeti*)[2] was founded by Dr. Abdullah Bey ve Ömer Paşa on June 11, 1868. However, it was not very efficient in the Serbia-Montenegro War (the Herzegovina Rebellion, 1875-1877), the 93 War (the Ottoman-Russian War, 1877-1878) and Thessalia War (the Ottoman-Greek War, 1897) The Red Crescent Association (HAC) started its activities in the proper sense in Tripoli (1911-1912) and 1st and 2nd Balkan Wars. In these periods, it undertook important missions such as health services, Food and housing for both soldiers and the general public. OHAC have been making humanitarian aid for soldiers and civilians in wars, natural disasters and diseases with the Red Cross, which was founded in 1863. In this respect, it is one of the oldest social relief associations in the world. In the social relief context, not only the soldiers and the civil public affected by the disasters, but also the captured soldiers in the wars were taken care of. The prisoners of war have also had the right of taking use of this kind of aids. This studu wil examine the activities of OHAC in providing books and educational publications to the wounded, sick and war prisoner soldiers. The study also examines the OHAC activities of book campaigns for the basic education during the Balkan Wars, the 1st World War and the Independence War. Through the records from the archives of the Turkish Red Crescent Association (TKDA).

Key Words: Ottoman Red Crescent Society, Red Crescent, Ottoman public services, war prisoners, library services for patients and war prisoners.

Giriş

OHAC, ilk olarak 1877'de (1294) hazırlanan ve daha sonra birçok defa değişiklik yapılan "Hilal-i Ahmer Cemiyeti Esas Nizamnamesi"nde dernek, milli bir kurum olsa da hizmetleri ve amacı ile uluslararası bir hayır kurumu olarak tanımlanmaktadır (Alpman 1987: 14, Çapa 1989: 11-12). 1911'de Trablusgarp Savaşı'nın başlamasıyla yenilenen OHAC Nizamnamesi'nde de aynı ifadeler kullanılmıştır (Hilal-i Ahmer… 1911: 1). OHAC'ın kuruluşundan beri göz önünde bulundurduğu en temel unsur "tarafsızlık"tır.

2 Help and Support for Wounded and Sick Soldiers Association.

OHAC'ın savaş ve afetlerde genel olarak vermiş olduğu sosyal yardımlar şunlardır:

- Temel sağlık hizmetlerinin verilmesi,
- Hastane kurulması,[3]
- İlaç ve tıbbi malzeme sağlanması,
- Yiyecek ve içecek dağıtılması (aşhane, çayhane vb.),
- Barınma olanaklarının ve bunun için gerekli malzemelerin sağlanması,
- Eşya yardımı yapılması (giyecek, ev eşyaları, ısınma gereçleri vb.),
- Halk eğitimi çalışmalarının yapılması,
- Esir ve yaralı askerlerin çeşitli gereksinimlerinin karşılanması.

OHAC, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle Osmanlı coğrafyası dahilinde aktif rol almaya başlamış ve bu yüzyılın son çeyreğinde yaşanan siyasi ve ekonomik çekişmelerin sonucu olan savaşlarda asker ve sivillere çeşitli sosyal yardımlarda bulunmaya başlamıştır. Bu savaşların en büyüğü ve dünyada önemli siyasi ve ekonomik değişimlere neden olan I. Dünya Savaşı'dır. Milliyetçilik, liberalizm, emperyalizm, Balkanlar üzerinde siyasi hakimiyet kurma çabaları gibi genel nedenlerden dolayı başlayan savaş, kısa sürede tüm Avrupa'ya ve Uzak Doğu'ya yayılmıştır. Osmanlı Devleti de dönemin genel siyasi ve ekonomik koşulları içerisinde savaşa katılan diğer devletler gibi hem XIX. yüzyıl başındaki savaşlarda almış olduğu mağlubiyetleri telafi etmek, siyasi üstünlüğünü geri kazanmak ve kaybettiği topraklarını geri almak hem de yeni dünya düzeninde yerini almak amacıyla 30 Ekim 1914'te bu savaşa dahil olmuştur. Dört yıl süren bu savaşta milyonlarca insan hayatını kaybetmiş, sakat kalmış, hem galip hem de mağlup ülkelerde büyük ekonomik ve siyasi buhranlar yaşanmıştır. OHAC savaş süresince özellikle de savaşın birincil aktörleri olan askerlere başta sağlık hizmetleri olmak üzere insani yardım faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak yakın dönemde araştırmaya açılan Türk Kızılay Derneği Özel Arşivi ve daha önce yapılan bazı akademik çalışmalarda OHAC'ın farklı sosyal yardımlar da yaptığı belirlenmiştir. Bunlardan en dikkat çekici olanları I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı kuvvetlerine esir düşmüş Fransız, İngiliz ve Rus askerleri ve çeşitli cephelerde Müttefik Kuvvetler tarafından esir alınan Türk askerlerine kitap yardımı yapması, Kurtuluş Savaşı'nda yurtiçinde salgın hastalıklara karşı halkın bilinçlendirilmesi için OHAC'ın yayımladığı eserlerden istenilen merkezlere gönderilmesi ve savaş nedeniyle kapanmış okul-

3 En önemlileri İstanbul'da Darülfünun, Galatasaray, Gureba, Taksim, Çağlayan, Kadırga ve Darüşşafaka hastaneleridir. Bunların çoğu okul olan kurumların içinde hizmet vermişlerdir.

larda eğitimin yeniden başlatılması için kitap kampanyaları düzenleme faaliyetleridir.

OHAC'ın Kitap ve Kütüphane Hizmetleri

OHAC'ın 1911-1912 yılları arası süren Trablusgarp Savaşı esnasında bölgede önemli faaliyetler üstlenmiş olduğu bilinmektedir. Hatta derneğin çeşitli kaynaklarda özellikle Derne bölgesinde, başta Mustafa Kemal Paşa da olmak üzere, kuvvet komutanlarıyla iletişim ve koordinasyon içerisinde oldukları vurgulanmaktadır. OHAC savaş bölgesindeki çalışmalarını sürdürürken Anadolu'da da sosyal yardımlarına devam etmektedir. Bu döneme kadar OHAC, yapmış olduğu sosyal yardımlarla özellikle Balkan savaşları sonrasında Balkanlardaki ve Osmanlı devletinin diğer bölgelerindeki halk tarafından büyük destek ve saygı görmüştür. OHAC'ın sosyal yardım faaliyetlerinin sadece savaş ve afet bölgelerinde değil, devletin okullarında da tanıtılması ve çocukların bu konuda bilgilendirilmeleri için Maarif Nezareti'nin dikkat çekici bir girişimi olduğu görülmektedir. Maarif Nezareti'nden 4 Muharrem (1)336 (3 Aralık 1913) tarihinde OHAC'a gönderilen tezkirede okullarda okutulacak olan kıraat (okuma) kitaplarında OHAC'ın "mekasıd-ı ulviyyesi hakkında fıkrat derc ve idhal itdirilmesi"[4] hakkında bilgi verilmesi ve kitaplar içinde çeşitli bölümler ayrılması Meclis-i Maarif tarafından kabul edilmiştir. Böylelikle, OHAC'ın sosyal yardımlaşma kurumu olarak, halk özellikle de çocuklar arasında resmi yollarla tanıtılması hız kazanmış olmaktadır (Belge 1).

Kızılay ekibi, Derne'de birliklerin kumandanı Binbaşı Mustafa Kemal Bey ile birlikte (1912)

I. Dünya Savaşı ile beraber OHAC'ın sosyal yardım faaliyetleri Galiçya'dan Mısır'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Savaş süresince hem Osmanlı devleti hem de müttefik devletler çeşitli cephelerde çok sayıda esir almışlar ve bunları savaş sonuna kadar savaş dışında tutmak amacıyla çeşitli kamplarda toplamışlardır. Savaş süresince Osmanlı orduları, başta Kutü'l-Amare'de olmak üzere çeşitli cephelerde çok sayıda İngiliz, Fransız

4 Amaçları ile ilgili bilgi verilmesi ve bu bilgilerin yaygınlaştırılması.

ve Rus askerini esir almış ve Anadolu'nun çeşitli şehirlerine[5] nakletmiştir. Buna karşın yine çeşitli cephelerde de birçok Türk askeri müttefik devletlere esir düşmüştür. TKDA'dan alınan belgelerde, çeşitli yerlerde tutulan esirlerin OHAC ve Amerikan Büyükelçiliği aracılığıyla talep ettikleri kitaplar ile ilgili bazı dikkat çekici belgelere rastlanmıştır.

1 Ağustos 1333 (14 Ağustos 1916) tarihli posta kartında, Malta'da esir bulunan Şevket Bey'in Hilal-i Ahmer Usera Komisyonu aracılığıyla Darülfünun Kütüphanesi Müdiriyet-i Umumiyesi'nden istediği kitaplardan bahsedilmektedir. Darülfünun'un Hukuk Şubesi'nden mezun olan Şevket Bey, yaklaşık 20 aydır tutuklu bulunduğu Malta'daki St. Clements Kalesi'nde zamanını daha verimli kullanmak amacıyla okul kütüphanesinde bulunan *Mecelle ve Usul-ı Hukukiye ve Cezaiye Şerhleri* adlı kitaplardan birer tane istemektedir (Belge 2).

18 Ramazan 1335 (8 Temmuz 1917) tarihli belgede, İngiliz sömürgelerinden Hindi Çin'de bulunan esir Mülazım Hüseyin Hasan Efendi'nin istediği kitapların gönderilmesi ile ilgili Hariciye Nezareti'nin (Dışişleri Bakanlığı) girişimi konu edilmiştir. Belgede sözü edilen esir askerin istediği kitapları içeren bir ekten bahsedilmektedir. Ancak, belgenin ekine ulaşılamamıştır (Belge 3).

Esir askerlerin OHAC'dan kitap talebiyle ilgili bir diğer dikkat çekici belge ise; 2 Eylül 1917 tarihli mektuptur. Birmanya'da[6] Tadmiyo (Thayed Myo) esir kampında tutuklu bulunan ve mektuptan büyük olasılıkla Basra'da esir alındığı anlaşılan Piyade Mülazım-ı Evveli Osman Şefik, 3 yıldır esir bulunduğu bu kamptaki sıkıntısını mektubunun ilk satırlarında "Atalet ve lak lak ile geçen esaretin üçüncü senesinde tesbihatta bulunuyorum…!" şeklinde ifade etmekte ve çok kötü günler geçirdiğini belirterek İstanbul'daki kardeşi ve arkadaşlarından Almanca - Fransızca dilbilgisi kitapları ve sözlükler istemektedir. Ancak OHAC'ın bu konuda yardımcı olamadığından ve bu durumun giderilerek OHAC'ın aracılık yaparak istediği kitapların göndermesini, hatta OHAC'ın da kitap bunların dışında kendisine kitap göndermesini istemektedir. Bu isteğini de yine mektubunda "…İşte ben bu zavallı günlerimi kitapların sahifeleri arasına gömmek istiyorum…" ifadeleriyle dile getirmektedir (Belge 4).

---

5 Bursa, Yozgat, Ankara, Kastamonu, Afyonkarahisar, Belemedik (Pozantı - Adana) ve Konya.

6 Günümüzde Myanmar. Thayed Myo'da daha sonraki yıllarda burada vefat etmiş Türk askerleri için bir şehitlik yapılmıştır. Şehitlik kitabesinin Türkçe kısmında, "Birinci Dünya Savaşı'nda Irak, Suriye, Filistin ve Arabistan cephelerinde Osmanlı ve İngiliz orduları arasındaki çarpışmalar sırasında İngilizlere tutsak düşerek Burma'ya getirilen ve burada vefat eden aziz Türk askerlerinin anısına" ifadeleri yer almaktadır.

Türk esirlerin doğrudan OHAC'dan veya OHAC'ın aracılığıyla çeşitli kurumlardan ve ailelerinden istedikleri kitapların yanı sıra, Osmanlı orduları tarafından esir alınmış ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde tutulan yabancı esirlerin de benzer istekleri ve gereksinimleri olmuştur. Savaş sırasında her iki tarafın da esirleri OHAC'ın sosyal yardımlarından bu şekilde faydalanabilmişlerdir. Özellikle İngiliz ve Fransız esirler, OHAC ve Amerikan Büyükelçiliği aracılığıyla giysisinin yanı sıra kitap isteğinde de bulunmuşlardır. Ancak kitaplarla ilgili bir ön incelemenin de yapıldığı bazı belgelerden anlaşılabilmektedir. Bu incelemenin bir sansür kurulu tarafından yapıldığı ve kitapların bir kısmının veya tamamının reddedildiği görülebilmektedir. Belgelerden anlaşıldığı üzere bazı durumlarda ise; OHAC'ın esir ailelerin gönderdiği çeşitli içerikteki paketleri dağıtma görevini de üstlendiği görülmektedir.

14 Ağustos 1916 tarihli İngilizce mektupta Kutü'l-Amare'de esir düşmüş olan Yüzbaşı A. T. Stewart'a büyük olasılıkla ailesi tarafından gönderilen kolilerin ulaştırılması ile ilgili OHAC'a yapmış olduğu başvuru yer almaktadır. İngilizce mektup ve ekindeki kısmın tercümesinde, Ankara'da bulunan esir askere OHAC aracılığıyla birinde kitap diğerinde de çamaşır bulunan 2 koli gönderildiği belirtilmektedir. Ancak söz konusu esirin Ankara'da değil Kastamonu'da tutulduğu hastanelerden yapılan araştırma sonucu anlaşıldığı ve kolilerin yine OHAC aracılığıyla Kastamonu'ya iletilmesi mektuptan anlaşılamayan, ancak söz konusu subayın ailesinden biri olabileceği tahmin edilen biri tarafından rica edilmektedir (Belge 5 ve 6).

Diğer bir dikkat çekici yazışma, İstanbul'daki Amerikan Elçiliği ile OHAC arasında 28 Aralık 1916 tarihli belgedir. Amerikan Elçisi, Abram I. Elkus[7] tarafından OHAC'a gönderilen bu belgede, Yozgat'ta tutuklu bulunan İngiliz Yarbay C. J. Coventry'e gönderilen kitapların sansürden geçemediği bu nedenle de iade edilmesi istenmektedir. Yazıya verilen cevapta, gönderilen kitaplar içinde Türk düşmanlığı yapanların var olduğu bu nedenle de C. J. Coventry'e iletilmesinde sakınca olduğu, Matbuat Heyeti İngilizce Sansür Memuru Samizade Süreyya Bey tarafından belirtilmektedir. Belgenin tarihinin 28 Aralık 1916 tarihli belgede belirtildiği gibi, 25 Aralık 1916 olma olasılığı yüksektir (Belge 7 ve 8).

Anadolu'daki yabancı esirlere kitap gönderilmesi ile ilgili diğer belgeler, yine Amerikan Büyükelçiliği imzalıdır. 12 Ocak 1917 tarihli belgede gönderilen mektupta, sansürden geçen kitapların Belemedik'de (Pozantı-Adana) tutulan Fransız esrilere iletilmesi talebi yer almaktadır. Mektupta, gönderilen kolide kitapların olduğu belirtilmektedir. Mektubun üzerindeki notta ise; "Pozantı İstasyonu vasıtasıyla Belemedik'de Toros İnşaat Kıtaatı Kumandanlığı'na" ifa-

7 Abram Isaac Elkus, (1867-1947). Amerika Birleşik Devletleri'nin 21 Temmuz 1916 - 29 Mayıs 1917 tarihleri arası İstanbul'daki son büyükelçisidir.

desi yer almaktadır. Bu ifade, söz konusu kitapların dağıtılmak üzere incelemeye alındığını göstermektedir. 15 Ocak 1917 tarihli diğer belgede yine Amerikan Büyükelçiliği OHAC'dan, 5 koli kitabın sansürden geçtikten sonra taşıyıcılar (kurye) vasıtasıyla çeşitli yerlerde tutulan İngiliz esirlere ulaştırılması istemektedir. Son belge ise; 18 Ocak 1917 tarihlidir. Bu belgede, yine OHAC'ın aracılık yaptığı ve görevlendirdiği taşıyıcılar ile İzmit'te bulunan İngiliz çavuş Morris Crisford'a üç Fransızca dilbilgisi kitabı ve bir Fransızca-İngilizce sözlük; Belemedik'te bulunan ve *Mariotte Denizaltısı*[8] mürettebatından Fransız esir Charles Fournier'ye bir İngilizce dilbilgisi kitabı iletilmesi, Amerikan Büyükelçisi Abram I. Elkus imzasıyla istenmektedir (Belge 9, 10 ve 11).

Bu belgelerden (No. 2-11) de anlaşılacağı üzere, OHAC'a iletilen kitap kolileri yerlerine ulaşmış ve yeni istekler de OHAC'a çeşitli makamlarca iletilmiştir. Bu bağlamda OHAC, I. Dünya Savaşı süresince hem Türk hem de Müttefik Orduların esirleri için kendisine düşen görevi olumlu bir biçimde yerine getirmiştir denilebilir. Bu noktada, OHAC'ın sosyal yardım anlayışı içinde, her ne koşulda olursa olsun bireylerin en temel gereksinimlerinden biri olan "kitap"ın, insanların yaşamında ne denli önemli bir konumda olduğu da ortaya konulabilmektedir.

OHAC'ın savaş yıllarındaki bu dikkat çekici sosyal yardım faaliyetlerinin yanı sıra halk sağlığının korunması ile ilgili faaliyetlerinin de olduğu bilinmektedir. Bu faaliyetlerini söz konusu konuda hem kendi hem de diğer kurumlar tarafından basılmış kitapların çeşitli düzeylerdeki okulların kütüphanelerine kazandırılması, konuyla ilgili kitaplara yönelik bağış toplanması gibi yöntemlerle yapıldığı bilinmektedir. Bilindiği gibi savaşlar sırasında en fazla can kaybına neden olan durumlardan biri de salgın hastalıklardır. Bu nedenle özellikle Balkan savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda yüz binlerce asker ve sivil hayatını kaybetmiştir. OHAC, bu durumdan mümkün olduğunca çok insanı uzak tutmak ve en azından salgın hastalıklardan korunma yollarını anlatmak amacıyla çeşitli yayınlarla destek sağlamıştır. Bu faaliyetleri ile ilgili olarak TKDA'da dikkat çekici bazı belgelere erişilmiştir. OHAC bu faaliyetlerinin dışında ayrıca, eğitimin devamlılığının sağlanması amacıyla ders kitapları gönderilmesi ve OHAC tarafından veya başka kurumlarca basılmış yayınların ilgili bölgelere veya isteyenlere gönderilmesi de yer almaktadır.

2 Teşrin-i Sani 1332 (15 Kasım1916) tarihli, Priştine Cemiyet-i İslamiye ve Belediye Azası'ndan OHAC'ın genel merkezine gönderilen bir dilekçe-

8 27 Temmuz 1915'te Çanakkale'de denizaltı ağlarına takıldıktan sonra, Çimenlik Kalesi'nden açılan ateş sonucu batırılmıştır. Tüm mürettebat kurtulmuş ve esir alınarak savaş sonuna kadar tutulmuştur. 5 Aralık 1919'daki Fransız Resmi Gazetesi'nde kaybı açıklanmış, uzun yıllar Çimenlik Kalesi'nin yakınlarında karada kalmış, daha sonra sökülmüş ve bir kısmı da Nara'da askeri bölge içerisinde bir iskelenin altına temel olmuştur.

de, Priştine'de savaş dolayısıyla dört yıldır kapalı olan ilkokullarda özellikle okuma öğreten kitapların (kıraat) yokluğu nedeniyle eğitimin aksadığı ve bu tür kitapların gönderilmesi isteği belirtilmektedir. İstenilen kitaplar arasında *Yeni Usul-ı Talim-i Kıraat*, *Sarf-ı Osmani*, *Küçük Tarih-i İslam*, *Elifba-yı Osmani*, *Malumat-ı Ahlakiye ve Medeniye* adlı ilk okul kitapları bulunmaktadır. Söz konusu okullar için listede yer alan kitaplardan toplam 1.030 adet istenmiştir. Yine aynı makam tarafından OHAC genel merkezinden 29 Teşrin-i Sani 1332 (12 Aralık 1916) tarihinde yine aynı gerekçeyle bu sefer medrese öğrencileri için bir miktar kitap daha istemiştir. Bu kitaplar arasında *Usul-ı Tahrir*, *Yeni Usul-ı Hesab Dersleri*, *Hesab*, *Osman-ı Sani*, *Anadolu* gibi toplam 2.290 kitap yer almaktadır (Belge 12 ve 13). Daha sonraki yazışmalardan ise kitapların gönderildiği ve ücretinin banka aracılığıyla OHAC'a ödendiği görülmektedir.[9]

OHAC'ın benzer konularda yapmış olduğu girişimler bazen de olumsuz karşılanmaktadır. Bunun ile ilgili erişilen belgeler arasında en dikkat çekici olanı, 19 Şevval 1335 (8 Ağustos 1917) tarihli ve Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından gönderilen yazıdır. OHAC tarafından 1 Ağustos 1333 (1 Ağustos 1917)'de söz konusu bakanlığa gönderilen yazıda, çeşitli ülkelerde tutuklu bulunan Osmanlı esirlerinin "terbiye-i maneviyelerini" ve bilgilerini artırmalarını sağlamak amacıyla Maarif-i Umumiye Nezareti bünyesinde hazırlanan Telif ve Tercüme Kütüphanesi[10] adıyla yayınlanan kitaplardan ve Darülfünun dergilerinden masraflarının bir bölümünün Maliye Nezareti tarafından bir bölümünün de eserleri basan matbaalarca karşılanarak yeterli miktarda gönderilmesi talep edilmiştir. Ancak bu talep söz konusu bakanlıkça reddedilmiştir (Belge 14).

OHAC, salgın hastalıklarla ilgili hazırlamış olduğu kaynak kitapları da talep eden çeşitli yerleşim merkezlerine göndermiştir. Ancak, TKDA'da bulunan belge, bu yardımların o tarihlerde Osmanlı-Türk sınırları dışında kalmış merkezlere de gönderildiğini kanıtlamaktadır. 31 Ağustos 1336 (31 Ağustos 1920) tarihli belgede Dobruca'daki Hacıoğlu Pazarcık Sancağı[11] Müftülüğü, OHAC'dan basmış olduğu halk sağlığı ile ilgili levha, tablo ve cetveller ile çeşitli kitaplar talep etmektedir. Sancak Müftüsü Celil Fehim Bey tarafından istenen kitaplar arasında *OHAC Salnamesi*, *OHAC Nizamname-i Esasisi*, *Yusuf*

9 Bu belgeler için ayrıca bakınız. "Talep edilen kitapların teslim alındığı ve tutarın bankaya yatırıldığı hakkında." (10 Haziran 1917). TKDA, Kutu No. / Belge No. 74 / 84, (10 Haziran 1333); "Priştina Medresesi talebesi için gönderilen kitapların teslim alındığına dair." (1 Eylül 1917). TKDA, Kutu No. / Belge No. 74 / 86, (1 Eylül 1333).

10 Buradaki "kütüphane" ifadesi, bir yayınevi tarafından belirli bir konuda ve benzer fiziksel özelliklere sahip kitaplardan oluşan bir diziyi ifade etmektedir.

11 Günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan ve adı *Dobriç* olan il merkezi. Bu il merkezi, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Bulgar yönetimine girmiş, 1912-1940 yılları arası Romanya topraklarına dahil olmuş, 1940'tan sonra tekrar Bulgaristan sınırları içerisinde yer almıştır.

Akçura Bey'in Raporu, *OHAC Sergi katalogları* yer almaktadır. Bunun yanı sıra "sıhhiye-i umumiye" ile ilgili levha, tablo ve kitaplardan gönderilmesi istenmekte, kitapların yeni kurulan Kütüphane-i İslamiye'ye konulacağı, levhaların ise Mekteb-i İslamiye'ye verileceği belirtilmektedir (Belge 15).

Bu hizmetlerle ilgili dikkat çekici bir diğer belge, Ertuğrul (Bilecik) Sancağı'nın Ankara'daki OHAC Murahhaslığı'na özellikle bulaşıcı hastalıklardan korunma ve alınması gereken önlemler ile ilgili kitap talebinin yer aldığı 7 Mart 1338 (7 Mart 1922) tarihli belgedir. Belgede OHAC'ın yayınlamış olduğu intani (mikrobik) hastalıklar, frengi, verem ve tifüs ile ilgili yayınlanmış en son kitaplardan ve şemalardan, bulaşıcı hastalıklardan korunma ve acil yardım ile ilgili en son yayınlanmış tıbbi kitaplardan 1'er düzine talep edilmektedir (Belge 16).

Sonuç

Osmanlı devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nin olduğu kadar dünyanın da önemli sosyal yardımlaşma kurumlarından biri olan Kızılay'ın (OHAC) geniş bir yelpazeye yayılan sosyal yardımları, burada verilen örneklerle, bilinenden daha farklı alanlarda da hizmet verdiğini göstermektedir. Özellikle savaş zamanlarında, savaş koşullarından etkilenen ve erişilebilen herkese çeşitli hizmetlerin Kızılay tarafından götürüldüğünü ortaya koymaktadır. Çeşitli kişi ve kurumlara yapılan bu hizmetlerde, herhangi bir ayrımın yapılmadığı, belgelerden de anlaşılmaktadır. Ancak çalışma kapsamında örnekleri verilen OHAC'ın sosyal yardım hizmetlerdeki seçicilik ve/veya aksamalar, sadece devletin resmi kurumlarının olağanüstü durumlarda almış olduğu önlemler ışığında, kurumların zarar görmemesi ve olağanüstü durumlardan faydalanılmaması amacıyla, belirli süreler içerisinde gerçekleştirilmiştir.

Kızılay'ın hem tutsak askerlere hem de gereksinimi olan eğitim kurumlarına yapmış olduğu kitap / kütüphane hizmetleri, kurumun, diğer kişi ve kurumlar arasında bir aracı / köprü olma özelliğini de ortaya koymaktadır. Bu durum yukarıda belirtilen tarafsızlık kavramını da güçlendirir niteliktedir. Ülkelerinden binlerce kilometre uzaklıkta, ülkeleri için çarpışırlarken esir düşen askerlerin zamanlarını daha verimli geçirme, dünyadaki gelişmelerden haberdar olma, yeni bilgiler edinme, içinde bulundukları belirsiz durum ve yetersiz yaşam koşullarını bir an olsun unutma amacıyla yaptıkları istekler genellikle olumlu karşılanmıştır. Belki içlerinden bazıları isteklerini alamadan vefat etmiş olabilirler, ancak en azından istekleri dikkate alınmış ve gerekli bağlantılar sağlanarak kendilerine ulaşılmaya çalışılmıştır.

Söz konusu belgelerden, Kızılay'ın belki de çok az bilinen veya hiç bilinmeyen bir yönü (hizmeti) ortaya konulmaya çalışılmıştır. Uluslararası bir sosyal yardım kurumu olan Kızılay'ın bu hizmeti, ülkemizin kitap ve kütüphane tarihinin de dikkat çekici bir yönünü göstermektedir. Kızılay tarafından gerçekleştirilen bu hizmet, ne kadar kötü durumlar ve olumsuzluklar içinde

olunursa olunsun, insanların okumak için her türlü çabayı gösterdiklerini de kanıtlamaktadır. Aynı zamanda Kızılay'ın da yine aynı koşullarda bu tür istekleri de yerine getirdiği bir gerçektir. Zaten Kızılay'ın amacı, her nerede görülür ise, hiçbir ayrım yapmaksızın insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu saygıyı, işbirliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmaktır. Kızılay, ihtiyaç anında dayanışmanın, ıstırap anında eşitliğin, savaşın en kızgın anında insancıllığın, tarafsızlığın ve barışın simgesidir.

Kaynaklar

Alpman, Hülya (1987), *Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kuruluşundan Balkan Savaşı Sonuna Kadar)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

"Ankara'da bulunan A. T. Stewart'a iki koli kitap vs. gönderildiği ve teslim edilmesi talebi". (14 Ağustos 1916). TKDA, Kutu No. / Belge No., 666 / 258.

"Belemedik'teki esir Fransız askerlere ulaştırılacak kitap paketi hakkında", (12 Ocak 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 684 / 204, (12 Janvier 1917).

Çapa, Mesut (1989), *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925),* Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Lisans Tezi).

"Halk sağlığı ile ilgili tablo ve kitapların gönderilmesi hakkında", (31 Ağustos 1336), TKDA, Kutu No. / Belge No., 73 / 157, (31 Ağustos 1336).

Hilal-i Ahmer Cemiyeti Nizamname-i Esasi Layihası (1911), İstanbul: Hilal Matbaası.

"Hilal-i Ahmer'in hastalık ve sağlık sorunları hakkında yazı ve kitap azlığı nedeniyle almış olduğu tedbirlere adı geçen sancağın yardımcı olabileceğinin sancağın elindeki kitapların listesiyle birlikte bildirildiği belge", (28 Şubat 1922), TKDA, Kutu No. / Belge No., 39 / 42, (28 Şubat 1338).

"Hind-i Çin'de esir Mülazım Hüseyin Hasan Efendi'nin istediği kitaplar", (8 Temmuz 1917). TKDA, Kutu No. / Belge No., 195 / 21, (18 Ramazan 1335 - 8 Temmuz 1333).

"İngiliz tutsak Morris Chrisford ve Fransız tutsak Charles Fournier'ye ait kitapların kendilerine ulaştırılması talebi hakkında", (18 Ocak 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 684 / 222, (18 Janvier 1917).

"Malta'da esir Şevket'in hukukla ilgili kitap gönderilmesi talebini içeren kartpostal", (14 Ağustos 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 677 / 63, (1 Ağustos 1332).

"Mekteplerde okutulacak okuma kitaplarına Hilal-i Ahmer'ın yararlılıklarına dair konulacak fıkralar hakkında", (3 Aralık 1913), TKDA, Kutu No. / Belge No., 191 / 40, (4 Muharrem 1332 - 20 Teşrin-i Sani 1329).

"Piyade Mülazım-ı Evveli Osman Şefik'in esaretten sıkıldığı için İstanbul'daki ailesinden kitap talebi", (2 Eylül 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 908 / 142.

"Priştina'da İslam mekteplerinin dört senden beri kapalı olduğu ve ilkokullarda okutulan kitaplar bulunmadığı için gerekli olan kitapların gönderilmesi hakkında", (15 Kasım 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 350 / 3, (2 Teşrin-i Sani 1332).

"Savaş tutsağı İngiliz subaylara ulaştırılmak üzere yollanan beş koli kitap hakkında", (15 Ocak 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 684 / 203, (15 Janvier 1917).

"Telif ve Tercüme Dairesi tarafından neşrolunan kitaplar ile Darülfünun memualarından yeterli sayıda bedelsiz tesliminin mümkün olmadığına dair", (8 Ağustos 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No. 195 / 24, (8 Ağustos 1333).

"Yarbay C. J. Coventry'e yollanan kitapların sansüre takılması üzerine tutuklulara yollanıp sansürden geçmeyen tüm kitapların geri yollanması talebi hakkında", (28 Aralık 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 642 / 201, (28 Decembre 1916).

"Yozgat'taki İngiliz esirlerinden Miralay Koventri (Coventry)'ye ait kitapların Türk düşmanlığı hakkında olması sebebiyle mahsurlu görüldüğü", (21 Aralık 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 642 / 168, (8 Kanun-ı Evvel 1332).

Belgeler

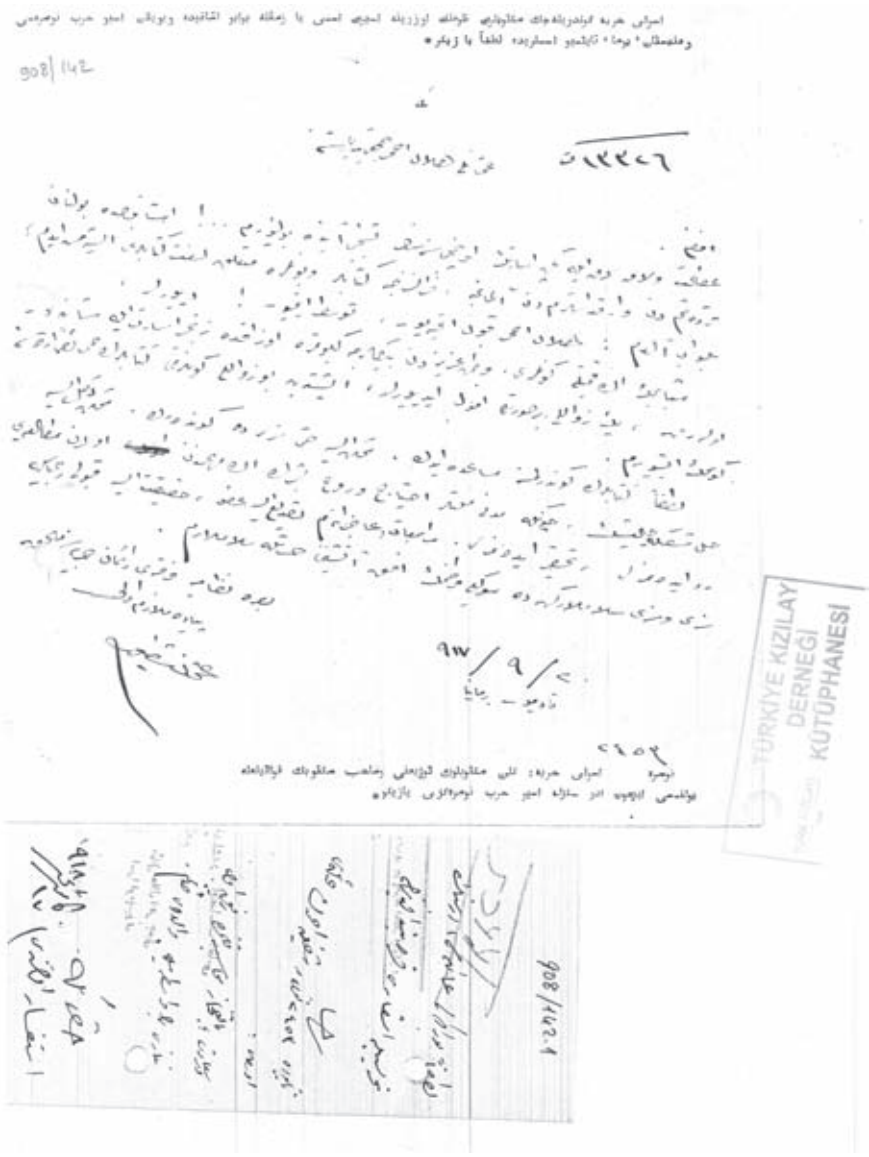
Belge-1 "Mekteplerde okutulacak okuma kitaplarına Hilal-i Ahmer'ın yararlılıklarına dair konulacak fıkralar hakkında", (3 Aralık 1913), TKDA, Kutu No. / Belge No., 191 / 40, (4 Muharrem 1332 - 20 Teşrin-i Sani 1329)

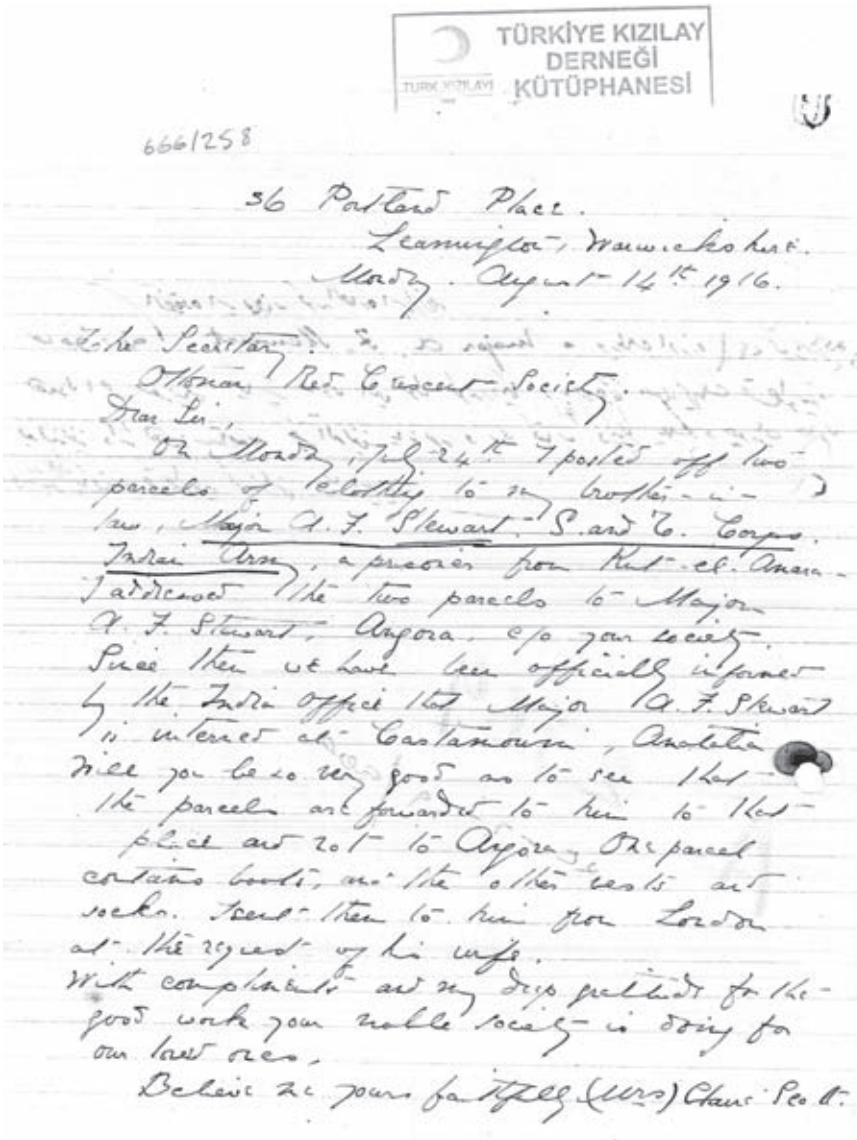
Belge-2 "Malta'da esir Şevket'in hukukla ilgili kitap gönderilmesi talebini içeren kart-postal", (14 Ağustos 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 677 / 63, (1 Ağustos 1332)

Belge-3 "Hind-i Çin'de esir Mülazım Hüseyin Hasan Efendi'nin istediği kitaplar", (8 Temmuz 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 195 / 21, (18 Ramazan 1335 - 8 Temmuz 1333)

Belge-4 "Piyade Mülazım-ı Evveli Osman Şefik'in esaretten sıkıldığı için İstanbul'daki ailesinden kitap talebi", (2 Eylül 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 908 / 142.

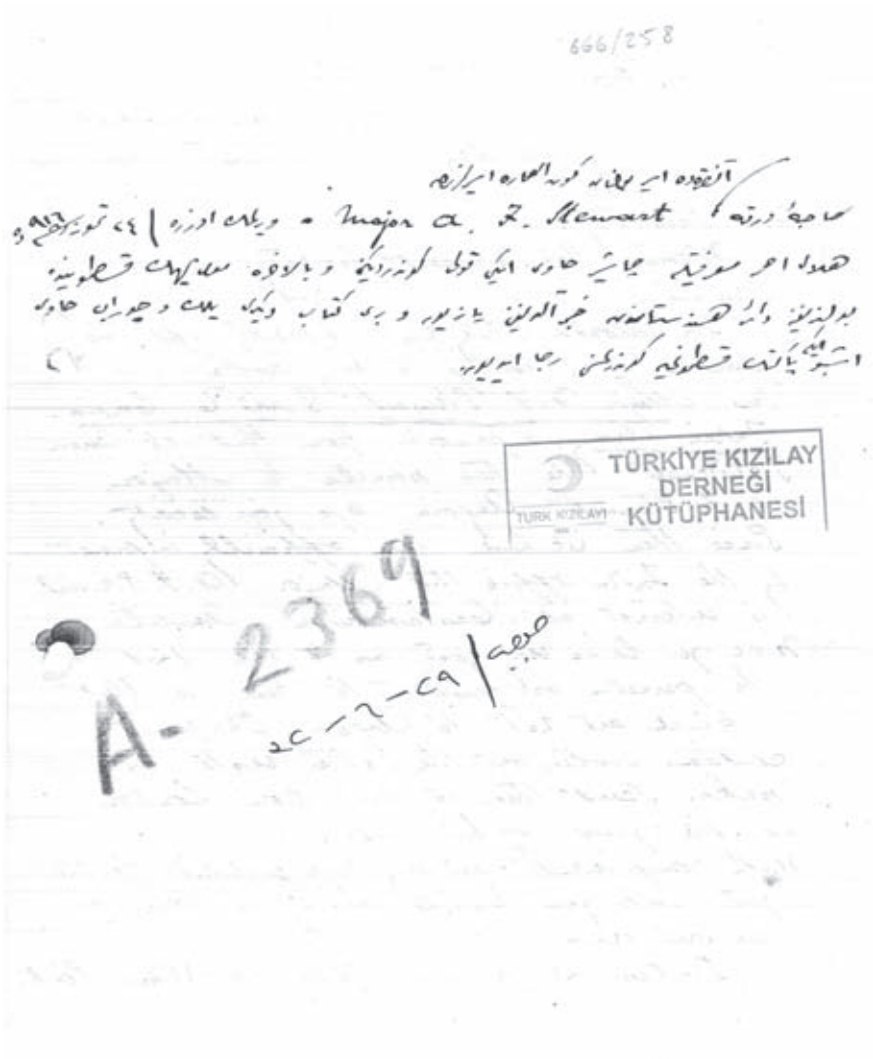

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ KÜTÜPHANESİ

666/258

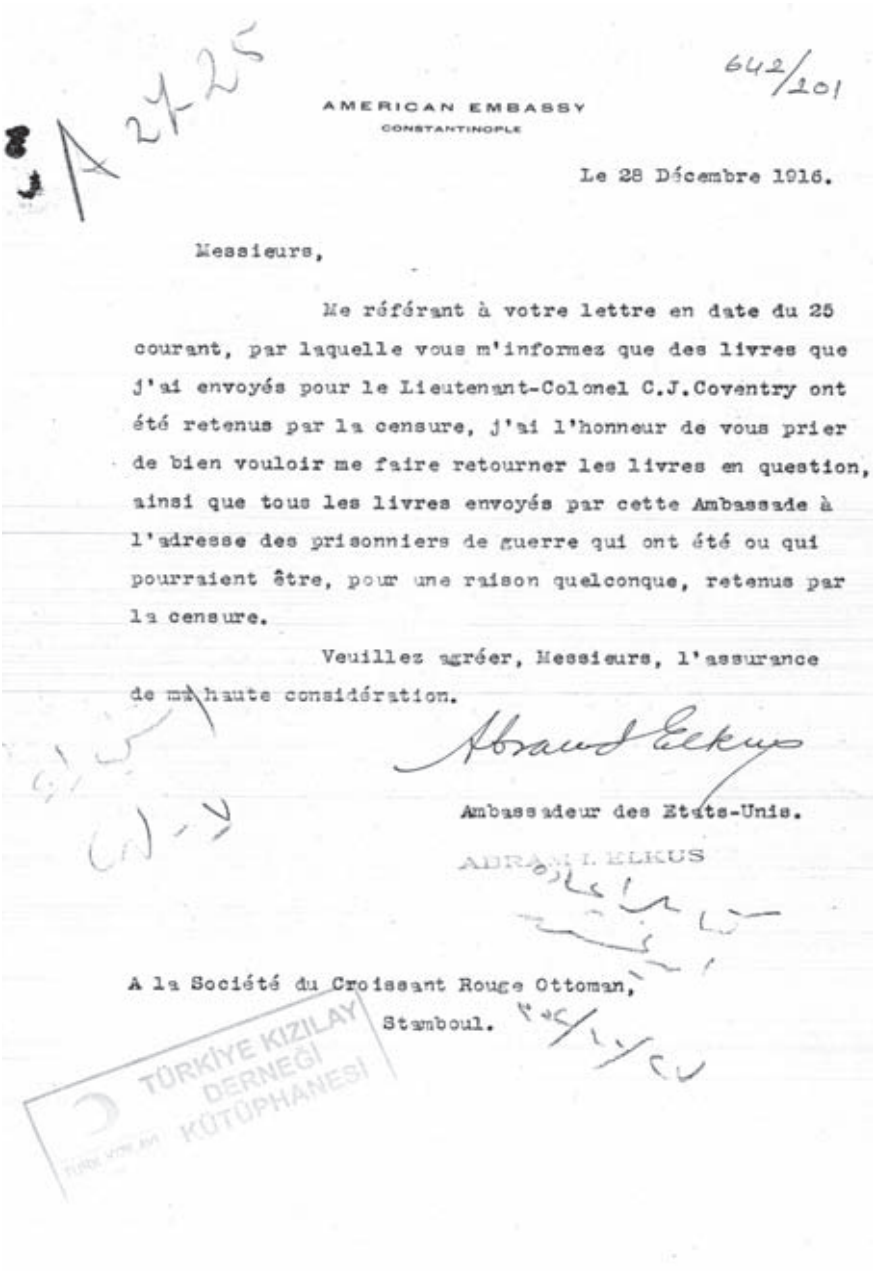
36 Portland Place.
Leamington, Warwickshire.
Monday. August 14th 1916.

The Secretary,
Ottoman Red Crescent Society.
Dear Sir,
On Monday, July 24th I posted off two parcels of clothing to my brother-in-law, Major A. F. Stewart, S. and T. Corps, Indian Army, a prisoner from Kut-el-Amara. I addressed the two parcels to Major A. F. Stewart, Angora, c/o your society. Since then we have been officially informed by the India Office that Major A. F. Stewart is interned at Eskishehir, Anatolia. Will you be so very good as to see that the parcels are forwarded to him to that place and not to Angora. One parcel contains books, and the other vests and socks. I sent them to him from London at the request of his wife.
With compliments and my deep gratitude for the good work your noble society is doing for our lost ones,
Believe me yours faithfully (Mrs) Claude Scott.

Belge-5 "Ankara'da bulunan A. T. Stewart'a iki koli kitap vs. gönderildiği ve teslim edilmesi talebi", (14 Ağustos 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 666 / 258.

Belge-6 "Ankara'da bulunan A. T. Stewart'a iki koli kitap vs. gönderildiği ve teslim edilmesi talebi", (14 Ağustos 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 666 / 258.

642/201

AMERICAN EMBASSY
CONSTANTINOPLE

Le 28 Décembre 1916.

Messieurs,

Me référant à votre lettre en date du 25 courant, par laquelle vous m'informez que des livres que j'ai envoyés pour le Lieutenant-Colonel C.J.Coventry ont été retenus par la censure, j'ai l'honneur de vous prier de bien vouloir me faire retourner les livres en question, ainsi que tous les livres envoyés par cette Ambassade à l'adresse des prisonniers de guerre qui ont été ou qui pourraient être, pour une raison quelconque, retenus par la censure.

Veuillez agréer, Messieurs, l'assurance de ma haute considération.

Abram I. Elkus

Ambassadeur des Etats-Unis.

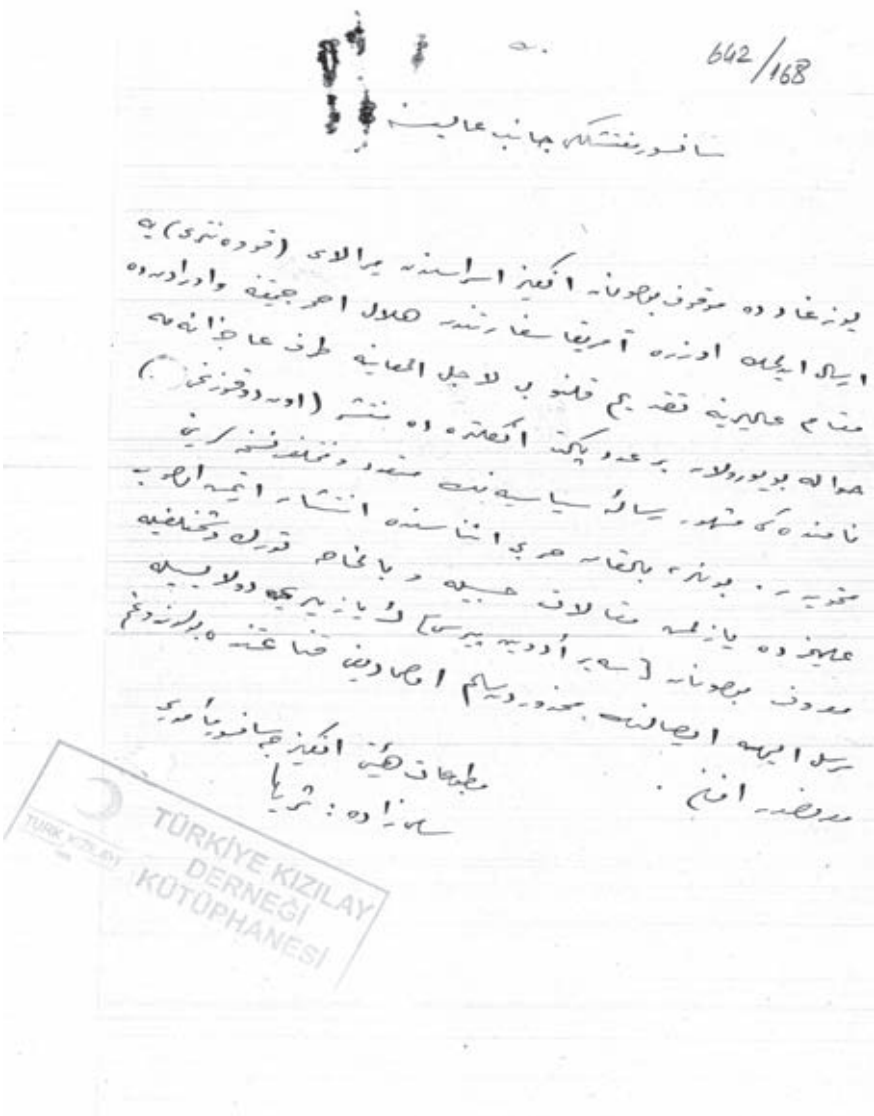
ABRAM I. ELKUS

A la Société du Croissant Rouge Ottoman,

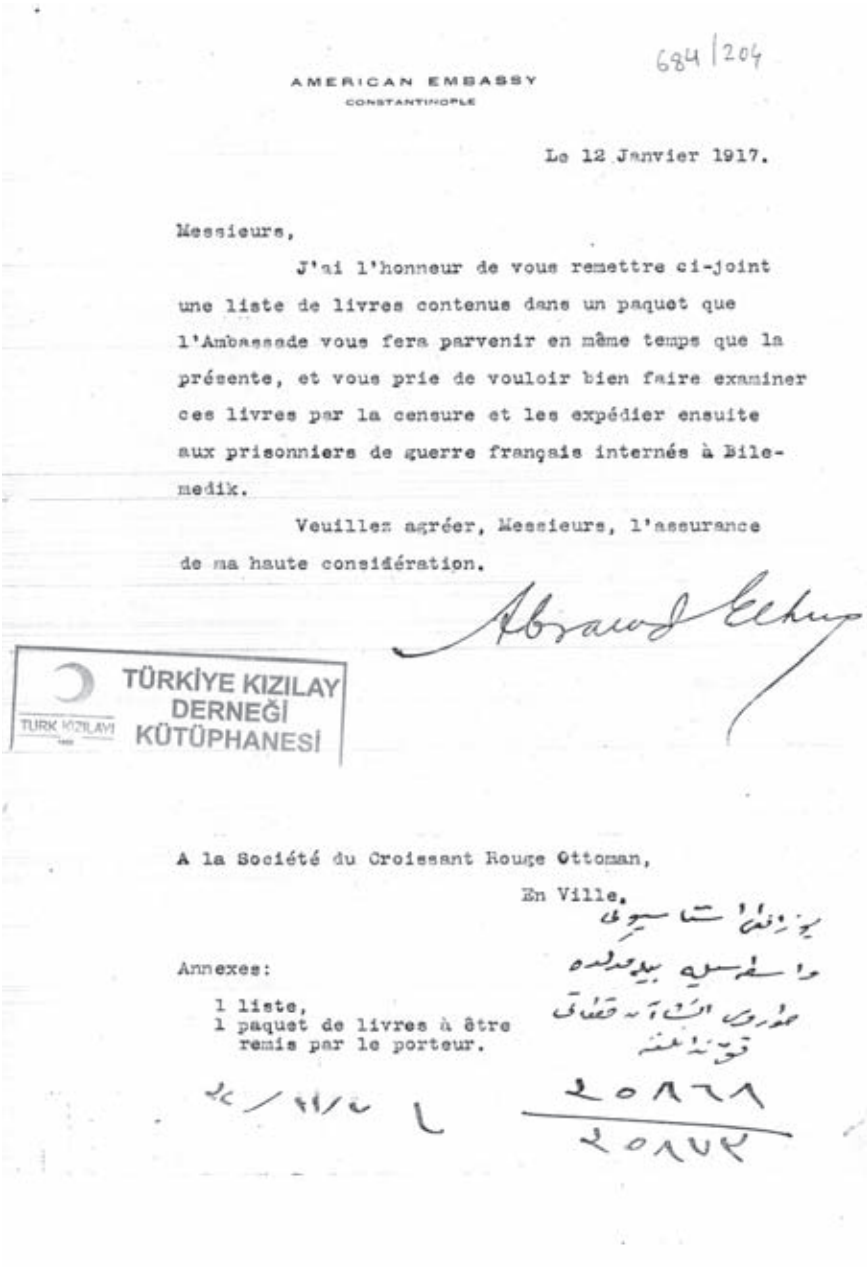
Stamboul.

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ KÜTÜPHANESİ

Belge-7 "Yarbay C. J. Coventry'e yollanan kitapların sansüre takılması üzerine tutuklulara yollanıp sansürden geçmeyen tüm kitapların geri yollanması talebi hakkında", (28 Aralık 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 642 / 201, (28 Decembre 1916).

Belge-8 "Yozgat'taki İngiliz esirlerinden Miralay Koventri (Coventry)'ye ait kitapların Türk düşmanlığı hakkında olması sebebiyle mahsurlu görüldüğü", (21 Aralık 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 642 / 168, (8 Kanun-ı Evvel 1332).

684 | 204

AMERICAN EMBASSY
CONSTANTINOPLE

Le 12 Janvier 1917.

Messieurs,

J'ai l'honneur de vous remettre ci-joint une liste de livres contenus dans un paquet que l'Ambassade vous fera parvenir en même temps que la présente, et vous prie de vouloir bien faire examiner ces livres par la censure et les expédier ensuite aux prisonniers de guerre français internés à Bilemedik.

Veuillez agréer, Messieurs, l'assurance de ma haute considération.

Abram I. Elkus

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ KÜTÜPHANESİ

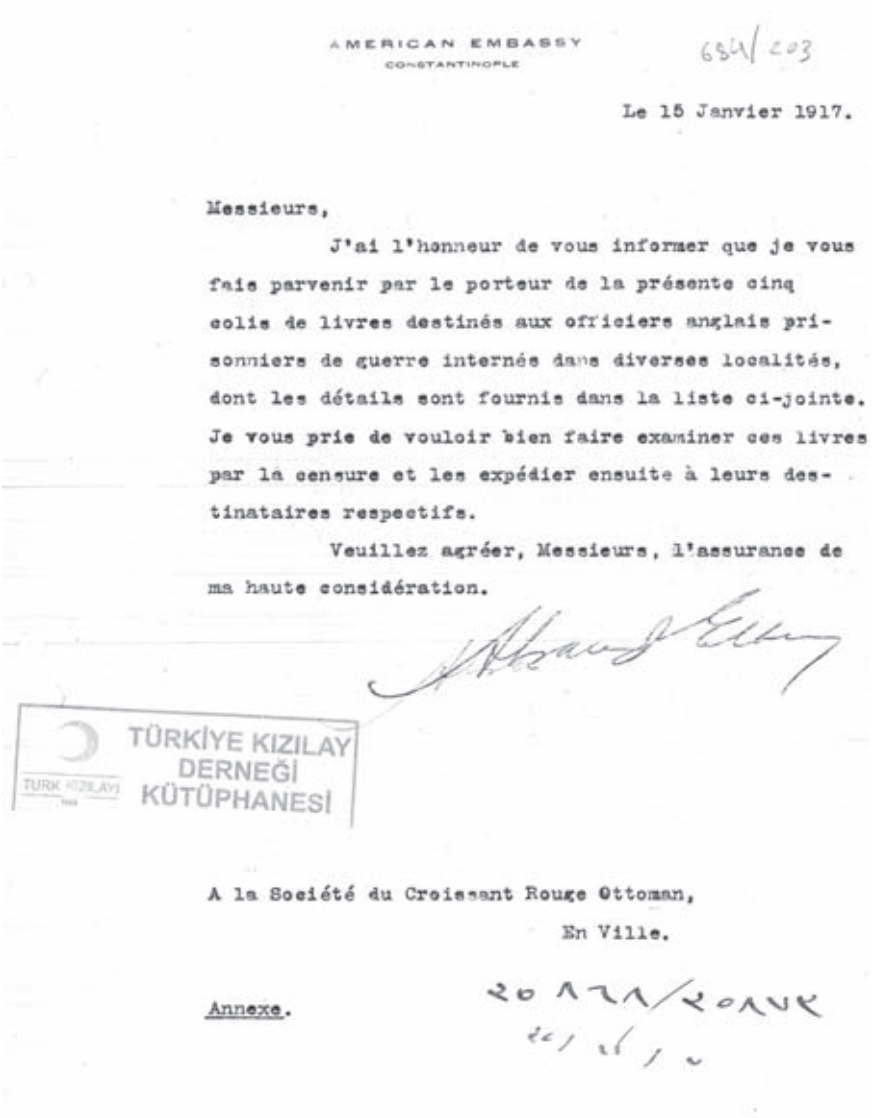
A la Société du Croissant Rouge Ottoman,

En Ville.

Annexes:

1 liste,
1 paquet de livres à être remis par le porteur.

Belge-9 "Belemedik'teki esir Fransız askerlere ulaştırılacak kitap paketi hakkında", (12 Ocak 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 684 / 204, (12 Janvier 1917).

AMERICAN EMBASSY
CONSTANTINOPLE

684/203

Le 15 Janvier 1917.

Messieurs,

J'ai l'honneur de vous informer que je vous fais parvenir par le porteur de la présente cinq colis de livres destinés aux officiers anglais prisonniers de guerre internés dans diverses localités, dont les détails sont fournis dans la liste ci-jointe. Je vous prie de vouloir bien faire examiner ces livres par la censure et les expédier ensuite à leurs destinataires respectifs.

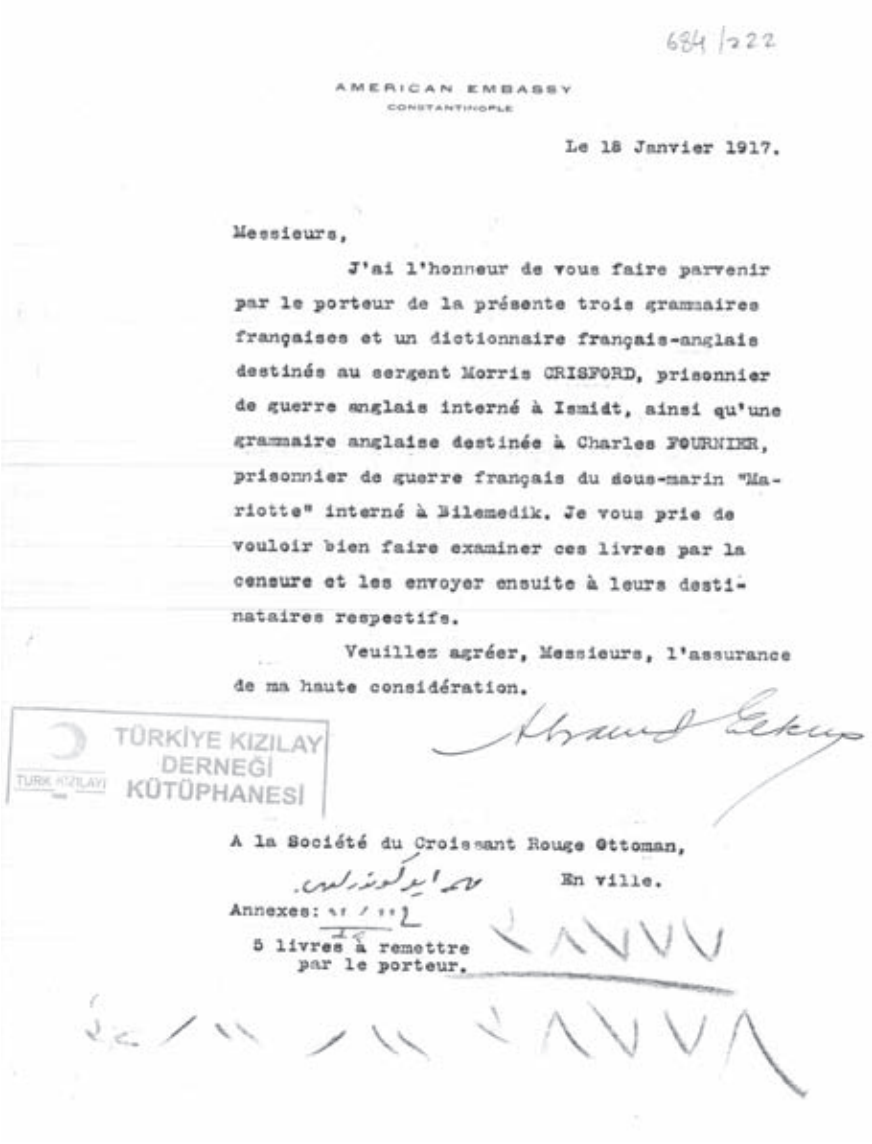
Veuillez agréer, Messieurs, l'assurance de ma haute considération.

TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ KÜTÜPHANESİ

A la Société du Croissant Rouge Ottoman,
En Ville.

Annexe.

Belge-10 "Savaş tutsağı İngiliz subaylara ulaştırılmak üzere yollanan beş koli kitap hakkında", (15 Ocak 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 684 / 203, (15 Janvier 1917).

684/222

AMERICAN EMBASSY
CONSTANTINOPLE

Le 18 Janvier 1917.

Messieurs,

J'ai l'honneur de vous faire parvenir par le porteur de la présente trois grammaires françaises et un dictionnaire français-anglais destinés au sergent Morris CRISFORD, prisonnier de guerre anglais interné à Ismidt, ainsi qu'une grammaire anglaise destinée à Charles FOURNIER, prisonnier de guerre français du sous-marin "Mariotte" interné à Bilemedik. Je vous prie de vouloir bien faire examiner ces livres par la censure et les envoyer ensuite à leurs destinataires respectifs.

Veuillez agréer, Messieurs, l'assurance de ma haute considération.

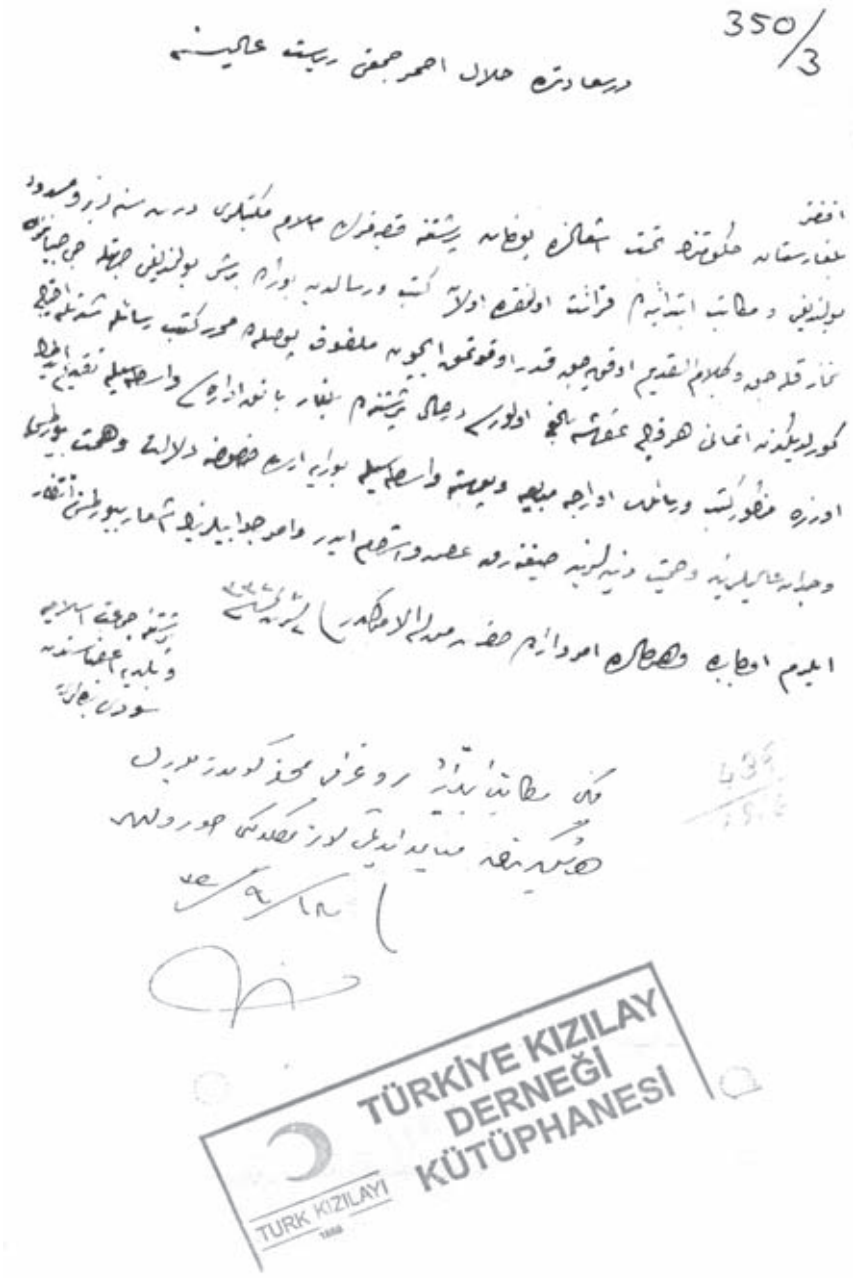
TÜRKİYE KIZILAY DERNEĞİ KÜTÜPHANESİ

A la Société du Croissant Rouge Ottoman,

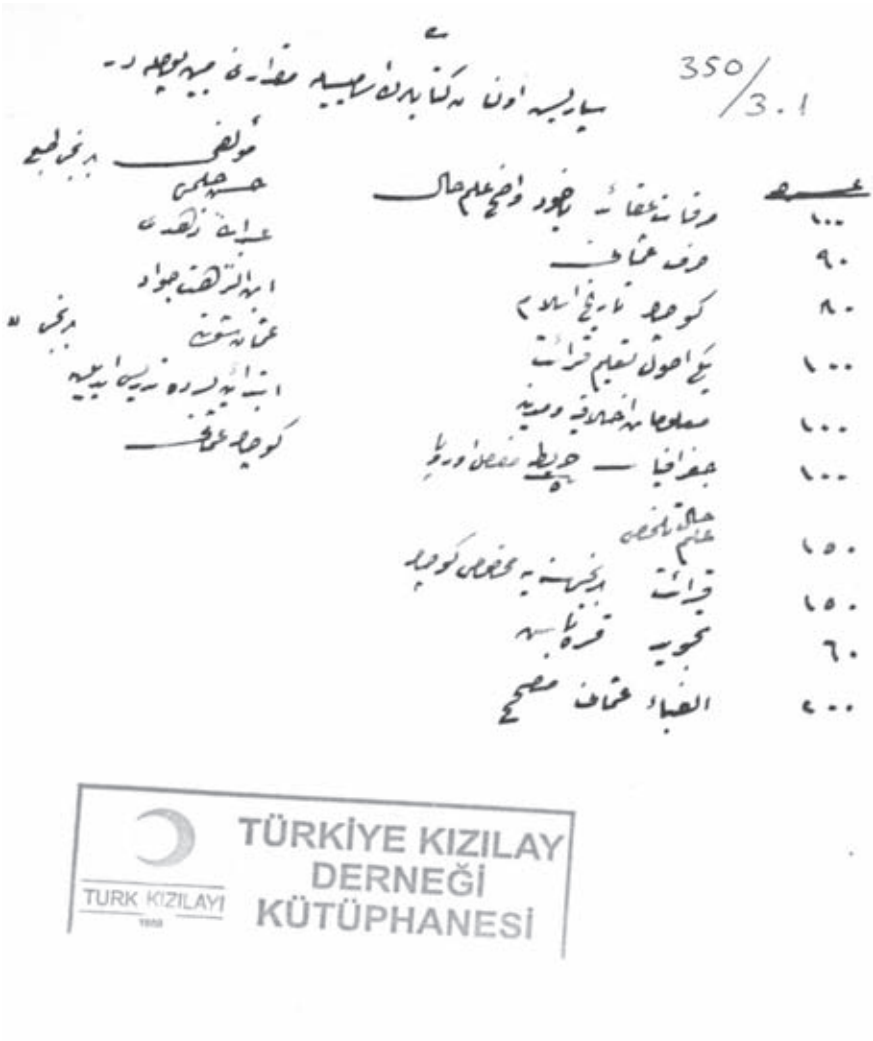
En ville.

Annexes: 5 livres à remettre par le porteur.

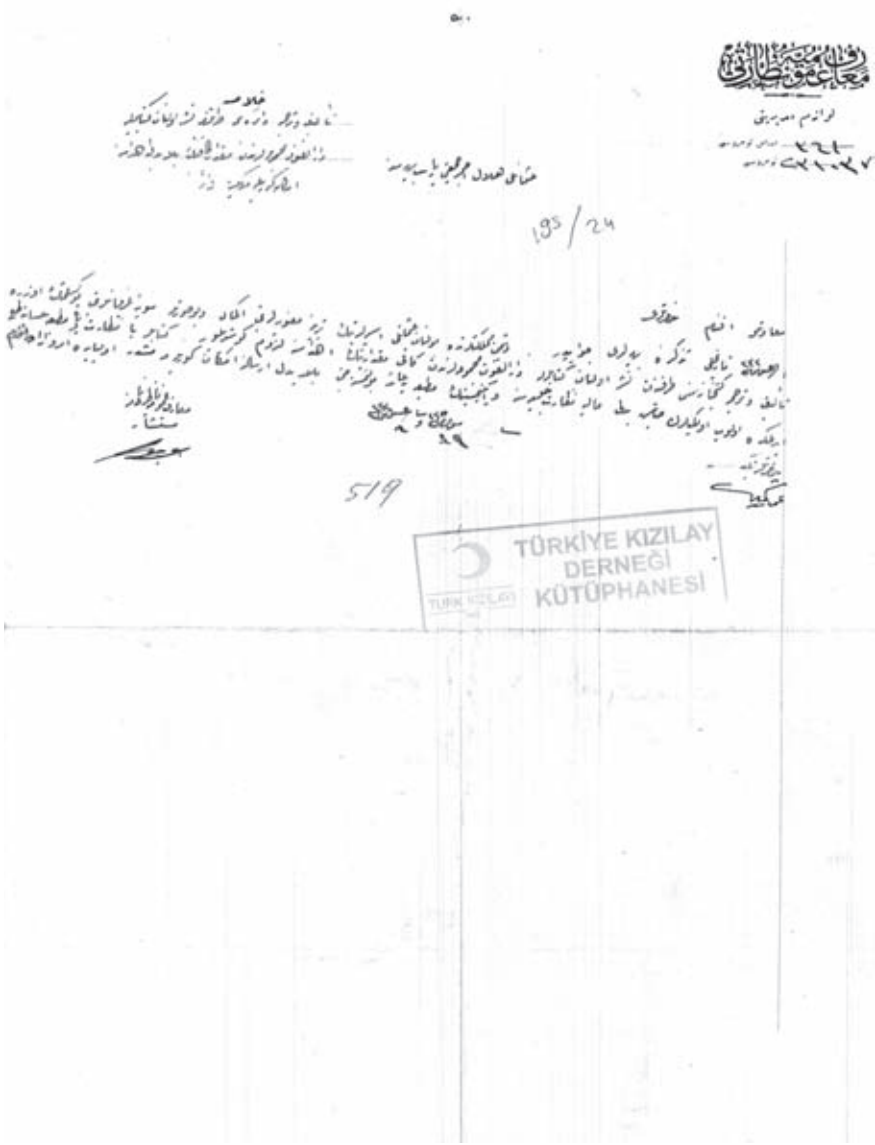
Belge-11 "İngiliz tutsak Morris Chrisford ve Fransız tutsak Charles Fournier'ye ait kitapların kendilerine ulaştırılması talebi hakkında", (18 Ocak 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No., 684 / 222, (18 Janvier 1917).

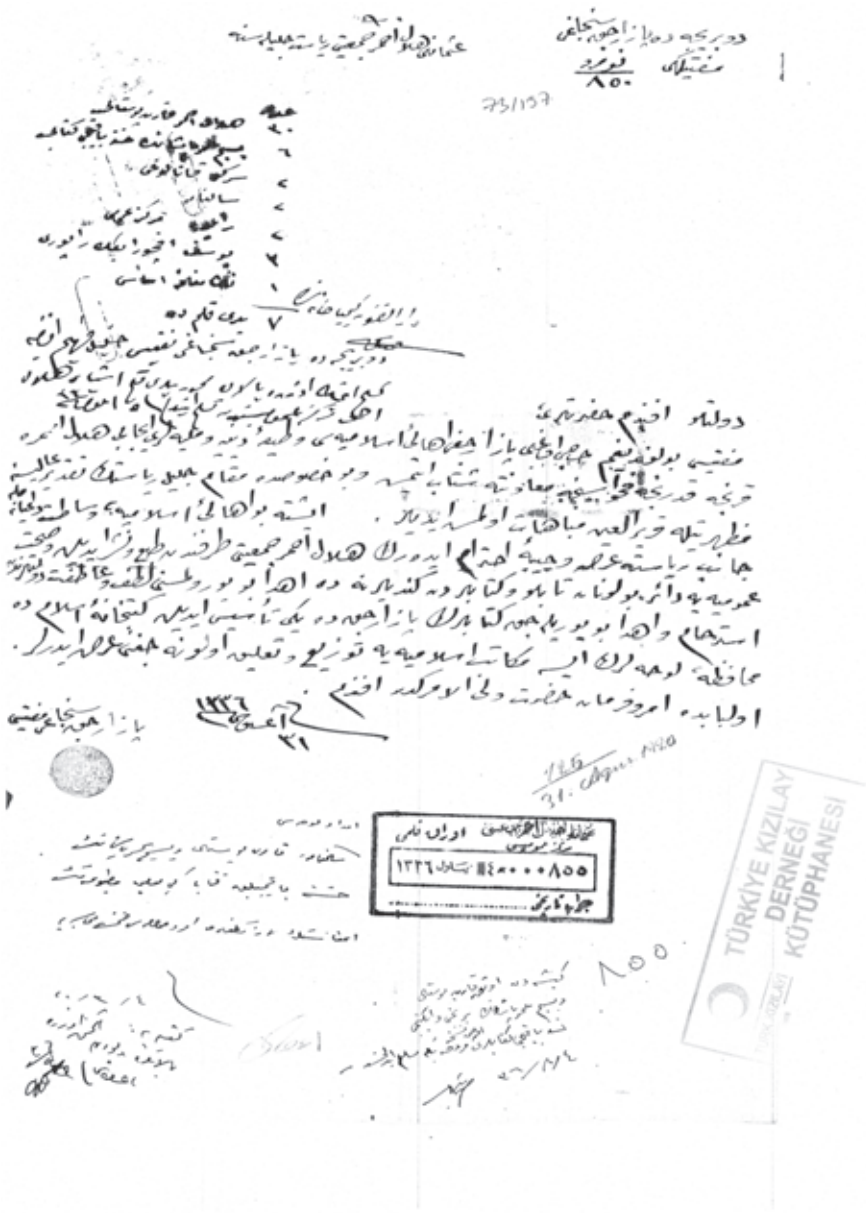
Belge-12 "Priştina'da İslam mekteplerinin dört senden beri kapalı olduğu ve ilkokullarda okutulan kitaplar bulunmadığı için gerekli olan kitapların gönderilmesi hakkında", (15 Kasım 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 350 / 3, (2 Teşrin-i Sani 1332).

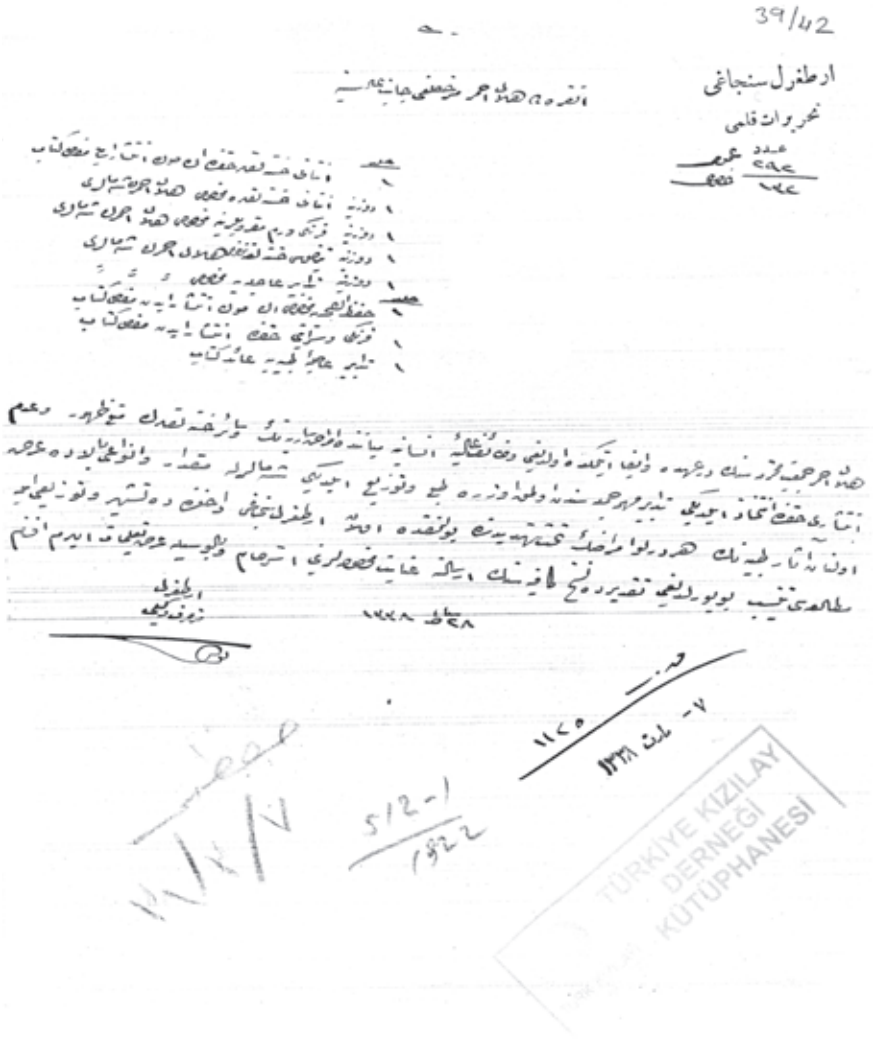
Belge-13 "Priştina'da İslam mekteplerinin dört senden beri kapalı olduğu ve ilkokullarda okutulan kitaplar bulunmadığı için gerekli olan kitapların gönderilmesi hakkında", (15 Kasım 1916), TKDA, Kutu No. / Belge No., 350 / 3, (2 Teşrin-i Sani 1332).

Belge-14 "Telif ve Tercüme Dairesi tarafından neşrolunan kitaplar ile Darülfünun memualarından yeterli sayıda bedelsiz tesliminin mümkün olmadığına dair", (8 Ağustos 1917), TKDA, Kutu No. / Belge No. 195 / 24, (8 Ağustos 1333).

Belge-15 "Halk sağlığı ile ilgili tablo ve kitapların gönderilmesi hakkında", (31 Ağustos 1336), TKDA, Kutu No. / Belge No., 73 / 157, (31 Ağustos 1336).

Belge-16 "Hilal-i Ahmer'in hastalık ve sağlık sorunları hakkında yazı ve kitap azlığı nedeniyle almış olduğu tedbirlere adı geçen sancağın yardımcı olabileceğinin sancağın elindeki kitapların listesiyle birlikte bildirildiği belge", (28 Şubat 1922), TKDA, Kutu No. / Belge No., 39 / 42, (28 Şubat 1338).